

TRABZON AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE ÜNYE KAZASI (1742-1830)

*Ünye District According to the Trabzon
Regulations Registers*

Emine Sümeyye ÜSTÜN

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora
Öğrencisi, Ordu, Türkiye, E-posta: sumeyyeustun1998@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3407-2294>

DOI: <https://doi.org/10.29329/akalid.2025.1346.2>

Makale Türü	Araştırma - Research	Article Type
Geliş Tarihi	12 Haziran - June 2025	Received
Kabul Tarihi	11 Ağustos - August 2025	Acceptance
Yayın Tarihi	30 Ağustos August 2025	Publication
Sayfa Aralığı	138-154	Pages Range

Emine Sümeyye Üstün, “Trabzon Ahkâm Defterlerine Göre Ünye Kazası (1742-1830)”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, Cilt: 3, Sayı: 1, Ağustos 2025, s. 138-154.

Öz

Ahkâm defterleri, XVII. yüzyıldan itibaren yerel tarih çalışmaları açısından büyük öneme sahip arşiv belgeleri arasında yer almaktadır. Halkın şikâyetleri, merkezin gönderdiği kararlar, Müslim ve Gayrimüslim halkın durumları, hatta kadınların toplumsal hayattaki rolleri gibi pek çok konu bu defterlerde yer almaktadır. Bu yönüyle ahkâm defterlerinin incelenmesi, dönemin askeri, idari durumunun yanı sıra sosyal yapısının ve alışış durumunun anlaşılmasında önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışma, *Trabzon Ahkâm Defterleri*’nden elde edilen veriler ışığında Ünye kazasını ele almaktadır. Ünye, Orta Anadolu’yu Karadeniz’e bağlayan ve aynı zamanda Karadeniz kentleri arasında geçiş sağlayan stratejik bir güzergâh üzerinde yer almaktadır. Bölgenin stratejik önemi Türkler tarafından 1313 yılında Bayram Bey’in Ordu ve çevresini fethetmesiyle fark edilmiş, 1428 yılına kadar geçen süreçte ise Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Bir iskele kenti kimliğiyle de dikkat çeken Ünye, Orta Karadeniz Bölgesi’nde önemli bir konuma sahiptir. Bu çalışmada, *Trabzon*

Ahkâm Defterleri’nde yer alan Ünye Kazası ile ilgili hükümler incelenmiş; belirli bir tarih aralığında kaza halkının sosyal yaşamı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ünye, Ordu, Trabzon, Ahkâm Defterleri, Asayiş, Sosyal Hayat

Abstract

Ahkâm Registers, starting from the 17th century, hold great significance in terms of local historical studies and are among the important archival documents. Issues such as public complaints, decisions sent by the central authority, the conditions of Muslim and non-Muslim populations, and even the roles of women in social life are recorded in these registers. Therefore, the examination of the Ahkâm Registers provides valuable insights into the military and administrative situation of the period, as well as its social structure and public order. This study focuses on the Ünye district, based on data obtained from the Trabzon Ahkâm Registers. Ünye is situated on a strategic route that connects Central Anatolia to the Black Sea and also links Black Sea cities. The strategic importance of the region was recognized by the Turks after Bayram Bey conquered Ordu and its surroundings in 1313. By 1428, the region had come under Ottoman rule. Ünye, known as a port city, also held a significant position within the Central Black Sea Region. In this study, the decrees concerning the Ünye District found in the Trabzon Ahkâm Registers have been examined; and an attempt was made to provide information on the social life of the district’s population within a specified time period.

Keywords: Ünye, Ordu, Trabzon, Ahkâm Registers, Public Order, Social Life

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk zamanlarından itibaren hemen her alanda defterler tutulmuştur ve bunun en eski örneği 1432 senesine ait tahrir defteridir. XVI. yüzyıla girerken sistematik olarak defterlerin daha da genişlediği görülmektedir. Ahkâm, mühimme, tahvil ve tamirat defterleri gibi birçok kayıt, Divan-ı Hümayun’a ait kâlemlerde tutulmaya başlanmıştır. XVII. yüzyılda ise ahkam-ı şikâyet ve yahut şikâyet defterleri tutulmuştur.¹ XVI. yüzyıl sonlarından XVII. yüzyıla kadar devam eden, sosyal ve ekonomik buhranlara sebep olan Celali İsyanlarının yanı sıra² idarecilerin keyfi davranışlarının sonucunda halkın şikâyetleri artmış buda 1649 senesinde yazılmaya başlanan şikâyet defterlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.³ XVIII. yüzyılda Reisü’l küttab Ragıp Efendi zamanında bir düzenlemeye gidilmiş ve her bir eyalete müstakil olmak üzere kayıtlar ayrı ayrı tutulmuştur.⁴

Ahkâm Defterleri 1742 senesinde yazılmaya başlanmış ve 1839 senesine kadar tutulmaya devam edilmiştir. 208 adet olan bu defterler, İstanbul, Anadolu, Karaman, Sivas, Rumeli, Mora, Silistre, Halep, Erzurum, Bosna, Özi, Adana, Rakka, Şam, Diyarbakir, Maraş ve Trabzon’a aittir.⁵ Trabzon Ahkâm Defterleri ise konumuz dahilinde incelenmekte olup toplam 8 adettir. Trabzon’a ait defterler *A. {DVNS.AHK.TZ.d}*

¹ Nejat Göyünç, “Defter”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 90.

² Ayşe Pul, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 1.

³ Ramazan Günay, “Diyarbakir Ahkâm Defterleri ve Muhtevaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 45, 2013, s. 292.

⁴ R. Günay, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17, Isparta, 2013, s. 16.

⁵ Halil Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri”, *TDVİA*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 551.

koduyla kayıtlıdır.⁶ Trabzon Ahkam Defterlerinde ekonomik ve sosyal bağlamda birçok hüküm bulmak mümkündür. Müslüman zümrenin yanı sıra Zimmi ahalinin de kayıtları ve şikâyet konuları bulunmaktadır. Her iki kesim de rahatsız oldukları konularla ilgili şikâyetle bulunabilmekte ve haklarını arayabilmekteydiler. Anlaşılacağı üzere bu defterler içerisinde toplumun her kesiminden kişiye ve olaya ulaşmak mümkün olmaktadır. Erkeklerin yanı sıra kadınların da davalara dahil azımsanmayacak kadar çoktur. Esas olarak miras ve nikah ile ilgili hükümlerde kadın varlığı fazlasıyla görülmektedir. Bu sebeple de bölgeye yönelik tarihi kaynakların ve belgelerin tasnifi önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı da bu defterlerin odağında Ünye ve bağlı kazalarının tarihi kayıtlarına ışık tutmaktır.

Trabzon Eyaleti'ne bağlı Ünye Kazası; M. Ö. XVII. yüzyılda Miletler tarafından Oinoe adıyla kurulmuş, birçok devletin hakimiyeti altına girmiştir.⁷ Hititlerden başlamak üzere Frigler, Kimmerler, Medler ve Persler, Büyük İskender, Pontus Devleti, Roma İmparatorlukları, Trabzon Rum Devleti, Hacıemiroğulları, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları ve en son olarak da Osmanlı İmparatorluğu Orta Karadeniz bölgesinde hüküm sürmüştür.⁸ Ünye bölgesi Orta Anadolu'yu Karadeniz'e bağlamasının yanında Karadeniz kentlerini de birbirine bağlayan önemli bir güzergahtı. Pontus döneminde II. Mithridates Ünye-Niksar kervan yolunu denetim altına almak için Ünye Kalesi'ni yaptırmıştı.⁹ İskelesinin de bulunması kentin büyümesinde ve genişlemesinde yine önemli bir rol oynamıştı. Ünye, bölgede ulaşım merkezlerinden biri olmasının yanında Bizans döneminde şaraplarıyla da ünlenmiştir.¹⁰

Türklerin bölgenin stratejik öneminin farkına varması 1313 senesinde Bayram Bey'in Ordu ve çevresini ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Buraya Oğuz boylarından en yoğun gelen boy Çepniler olmuştur. Çepniler¹¹, XIV. yüzyılda Ordu'da Bayramlı Beyliğini kurduktan sonra Giresun, Kürtün ve Vakfıkebir bölgelerini de beyliğe dahil etmişlerdir. 1418-1428 yılların arasında I. Mehmed ve II. Murad dönemleri içerisinde Hacıemiroğulları Osmanlı hakimiyetine girmiş, dolayısıyla Ünye'de Osmanlılara dahil olmuştur.¹² 1461 senesinde II. Mehmed tarafından Trabzon'un fethi gerçekleşmiştir. Ele aldığımız Ünye Kazası, Canik Sancağı'na bağlı olarak geçmektedir.¹³ 1834 senesi

⁶ Hikmet Çiçek, “Trabzon Tarihî Kaynaklarına Katkı: Trabzon Ahkâm Defterleri (1155 1329/1742-1911)”, *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Kenan İnan, Deniz Çolak, Trabzon, 2020, s. 437.

⁷ Mithat Baş, *Ordu Yöresi Tarihi*, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu, 2012, s. 198.

⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Kültür Yayınları, Ordu, 2018, s. 98.

⁹ M. Baş, *Ordu Yöresi Tarihi*, s. 198.

¹⁰ M. Baş, *Ordu Yöresi Tarihi*, s. 35.

¹¹ Çepniler için bkz. Faruk Sümer, “Çepni”, *TDVİA*, C. 8, 1993 İstanbul, s. 269-270; Kâmil Yavuz, *16. yüzyılda Anadolu'da Oğuzların Çepni Boyu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2022.

¹² Tuğba Topçu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ünye Kazasının Nüfusu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015, s. 8.

¹³ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 1991, s. 173.

avarız kayıtlarına göre; Cevizderesi, Çöreği, Feneris, İfraz Ünye'ye bağlı kazalar olarak kaydedilmiştir.¹⁴ Aynı senenin nüfus defterine göre kazanın köy nüfusu Ünye merkez kazasında 359 hanede 1181 nüfus, Kaza-i Çöreği'de 176 hanede 550, Kaza-i Cevizderesi'nde 358 hanede 1092, Kaza-i Feneris'te ise 189 hanede 617, Kaza-i İfraz'da 173 hanede 722 nüfus vardır. Yine aynı deftere göre Ünye kazasının merkez mahalleleri ve köylerindeki Müslüman ve Zımmi kesimin nüfusunun genel oranı %86 Müslüman, %9 Rum ve %5 Ermeni şeklindedir.¹⁵

Ünye Kazası'nın sosyal ve asayiş durumunu inceleyen bu çalışma, 1, 2, 3 ve 4 numaralı Trabzon Ahkâm defterlerini esas almaktadır. Bugüne kadar yapılan birçok çalışmada 18. yüzyıl dahilindeki Ahkâm defterleri kullanılmıştır. Bu yüzyıl içerisindeki defterlerden sadece 2 numaralı defterin ilk 100 sayfası transkripsiyonu yapılmıştır. Bunun dışında 4 numaralı defterin ilk 50 sayfası, 100-150 sayfa aralığı transkripsiyonu bulunmaktadır.¹⁶ Ancak bu yüzyılın ikinci yarısına dair Trabzon Ahkâm defterlerine dayalı herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma Ünye Kazası tarihi için Ahkâm defterleri odağındaki bir boşluğu dolduracaktır. İncelenen döneme ait defterlerin muhteviyatında Ünye Kazası ile ilgili 52 hüküm bulunmuştur. İlgili hükümler 34 kez Ünye kadısına, 18 kez Ünye kadısı naibine, 1 kez Ünye muhasıllına ve bir kez Ünye voyvodasına hitaben yazılmıştır. 1 kez de Karakuş kadısı hükümlerde yerini almıştır. Şikâyet konularının dağılımı ise şu şekildedir; 1. defterde 8 hüküm vardır. Nikah, toprak, tapu, alacak-verecek ve miras hükümleri birer tane, anlaşmazlık hükümleri 2 tanedir. 2. defterde 18 hüküm vardır. Anlaşmazlık, toprak, iftira, cinayet, tehdit ve doğa olayları ile alakalı birer hüküm, miras için 2, alacak-verecek ve gasp için dörder hüküm bulunmaktadır. 3. defterde toplam 12 hüküm bulunmakta, bunlardan toprak, alacak-verecek ve ticaret birer adet hüküm, miras için 3 ve gasp için 6 hüküm geçmektedir. Son olarak 4. defterin ilgili tarihine kadar Ünye kazasına dair 14

¹⁴ Tuğba Topçu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ünye Kazasının Nüfusu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 10.

¹⁵ Burcu Kara, *XIX. Yüzyılda Ünye Kazasında Göçler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021, s. 39.

¹⁶ Trabzon Ahkâm defterlerinin transkripsiyonuna dair çalışmalar için bkz. Emine Sümeyye Üstün, *2 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2023; Fatma Atabey, *4 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S. 1-50)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2014; Neslihan Sekmen, *IV Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (S.100-150)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2015; Sevgi Keltikli, *8 Numaralı Trabzon Vilayeti Ahkâm Defteri'nin Yeni Yazıya Çevrilmesi ve Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2020; Kübra Aksel, *6 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu (s. 1-92)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2021; Melike Bolat, *6 Numaralı Trabzon Ahkâm Defterinin Transkripsiyonu (s. 93-192)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2021; Şebnem Tekin Ergin, *7 Numaralı Trabzon Ahkâm Defteri Transkripsiyonu (s. 1-50)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray 2022.

hüküm bulunmaktadır. Bunlardan, alacak-verecek ve miras için ikişer tane, vergi için 3, gasp olarak 7 hüküm göze çarpmaktadır.

1. ÜNYE KAZASINDA ASAYİŞ

Ünye Kazası, zengin maden yatakları¹⁷ ve verimli topraklara sahiptir. Ancak yörede eşkıyalık, cinayet, gasp gibi asayiş konuları sıklıkla gündemde olmuştur. Bunda iklimsel faktörler ve coğrafi durum asayiş üzerinde önemli bir yere sahiptir. Coğrafyanın engebeli, evlerin birbirinden uzak oluşu da ahali arasındaki muhtelif problemlerin yaşanmasında önemli etkenlerindendir.¹⁸ Bunun yanı sıra coğrafyanın bu yapısı eşkıyaların da sığınmasına zemin hazırlamıştır. Asabi ruh hali özellikle kişiler arası tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Ünye’de ikamet eden Halil adlı bir kişinin adı verilmeyen bir hatun ile mal anlaşmazlığı görülmektedir.¹⁹ Bu asabiyet kişiler arasında anlaşmazlıklara sebep olduğu gibi belirli gruplar ve cemaatler arasında da olaylar vuku bulmaktaydı. Örneğin Ünye Kazasında Mehmed adlı kişi tel bükücülerin vekili olduğunu bu tel bükücülere dışarıdan müdahale edildiği ile anlaşmazlık şikâyeti davası buna örnektir.²⁰ Tel meseleleri oldukça mühimdir. Donanma için Fatsa ve Ünye teli oldukça önemli bir üründü.²¹

Defter kayıtlarından anlaşıldığı üzere Ünye çevresinde cemaat-imam arasında da zaman zaman çeşitli anlaşmazlıklar olmuştur. Halakız Şahlı adlı köyün camiinde imam olan Ali adlı kişi hafız olmadığı ve dini bilgisinin kısıtlı olduğu gerekçesiyle cemaat tarafından istenmemiştir.²² Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda ahalinin bir din adamını şikâyet edecek bilinçte ve cesarette olması da ilginçtir. Bunun yanı sıra defterlerde kişiler arasındaki iftira konusu da kayıtlıdır. Örnek olarak Ahmed Reis adlı bir kişinin Hüseyin adlı kişi tarafından iftiraya uğradığını şikâyet ettiği hüküm verilebilir²³ Lakin iftiranın konusu ve sebebi veya ne olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır.

1.1. Alacak-Verecek Anlaşmazlıkları

Trabzon mahkemelerinde Ünye Kazasına yönelik sıkça görülen davalardan biri alacak-verecek meseleleridir. Kişiler aralarındaki ihtiyaçları karşılamak için yaşadıkları

¹⁷ Kemal Saylan, “Ordu ve Giresun Yöresinde Madenler ve Maden İşletmeciliği”, *OTAM*, S. 25, Bahar 2009, s. 171.

¹⁸¹⁸ Süleyman Uygun, *Fransız Seyyahların Gözünden Ordu-Fatsa-Ünye*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2023, s. 5-6.

¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Trabzon Ahkâm Defterleri (BOA, BOA, A. {DVNS.AHK.TZ.d}.0001, S.41-H.K.2.

²⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.85-H.K.1.

²¹ Mehmet Beşirli, “Canik Sancağı’nın Tersâne-i Âmire’ye Fatsa Teli ve Ham Kendir Yükümlülüğü (1764-1812)”, *Fatsa Yöresi ve Tarihi*, C. 1, ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil, Fatsa, 2023, s. 180. Bkn. Ayşe Pul, Merve Karakulak, “Tersâne-i Âmire İçin Fatsa Teli ve Kendir Temininde Yaşanan Problemlere Dair Bazı Gözlemler (1700-1750)”, *Fatsa Yöresi ve Tarihi*, C. 1, s. 197-229.

²² BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.250-H.K.1.

²³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.100-H.K.1.

borç alıp verme Anlaşmazlıkları kadıların iş yükünün Büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.²⁴ Ünye kazasında da alacak-verecek meseleleri sıklıkla mahkemeye yansımıştır. Örneğin; Hicrî 1167 (M. 1753-1754) yılında Elhac Halil adlı bir tüccarın, Kadıoğlu Mustafa adlı kişiye zahire ticareti para verdiğini ancak Mustafa'nın bu parayı alarak Ünye'ye kaçtığını şikâyet etmiştir.²⁵ Yine, Karakuş Kazası Dereköy karyesinden Mahmud, Hasan ve Süleyman adlı kişiler Kendeli Cerdeoğlu Salim Sipahi adlı kişinin kendilerine olan borcu olduğunu iddia etmişlerdir. Devamı da bulunan bu davada şikâyet haklı görülmüş Salim Sipahi'nin borcunu ödemesine hükmedilmiştir.²⁶ Ünye kadısına gönderilen bir kararda ise Bal Kapanı tüccarlarından Elhac Mehmed adlı kişi gemi ustası Osman Yazıcı adlı kişiyi kendisinde alacak hakkı olduğu gerekçesiyle şikâyet etmiştir.²⁷ Davanın devamında ise Osman Yazıcı zimmetinde olan parayı ödemeye direnmiş bu durumda alacak hakkının zorla tahsil edilmesine karar verilmiştir.²⁸ Ünye kazasında Badir adlı karyeden Mehmed adlı bir kişi alacak hakkı olduğu iddiasıyla Salineoğlu Mehmed adlı kişiyi şikâyet etmiştir.²⁹

Bazı belgelerden anlaşıldığına göre alacak hakkı olan kişi hakkını gasp yoluyla almaya çalışmış ve alacağı olan kişi tarafından dava edilmiştir. Buna örnek olarak Davir adlı bir kişi “alacağım var” diyerek kendisini gasp eden Rusoğlu Ahmet ve kardeşlerini şikâyet ettiği dava dikkat çekicidir.³⁰ Kazada Müslim ve gayrimüslimler arasında da alacak hakkı aranmıştır. Örneğin; Mir Hüseyin adlı bir kişi Kasap Lokman ve Çiftçi-oğlu Agop adlı gayrimüslimin kendisine borcu olduğunu yönünde şikâyetinde bulunmuştur.³¹ Yine ilgi çekici bir alacak davasında Hilesizoglu Ömer adlı bir kişi eski Trabzon Valisi Hazine-dar-zade Süleyman Paşa'nın zimmetinde alacak hakkı olduğunu iddia etmiştir. Ömer, Süleyman Paşa'nın kendisine borcunu ödeyemediğinden öldüğünü³²

²⁴ Sibel Kavaklı Kundakçı, “Osmanlı Mahkemesi: Trabzon Örneğinde (1557-1558)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 27, Güz 2019, s. 58.

²⁵ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.165-H.K.1.

²⁶ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.197-H.K.4, S.198-H.K.1.

²⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.269-H.K.4.

²⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.275-H.K.5.

²⁹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.302-H.K.3.

³⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.316-H.K.3.

³¹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.29-H.K.3.

³² Hazine-dar-zade Süleyman Paşa'yı mansabı olan Alaiye'ye götürürken Çarşamba kazasında vefat ettiğine, yanındaki Ünye ve Samsun'daki konaklarında bulunan muhallefat defteri tanzim olunacağına dair Mübaşir-i Sabık Kethüda Kâtibi Osman Haşim mührüyle yazılmış belge için bkz. BOA, HAT, 478/23392, 25 Cemaziyelahir 1233.

belirtmiş, alacağının tahsili için kadiya başvurmuştur. İstanbul’a intikal eden davada söz konusu borcun Paşanın terekesinden³³ tahsil edilmesine karar verilmiştir.³⁴

1.2. Eşkîyalık Meseleleri

Bu dönemde Ünye Kazasında yaşanan önemli sorunlardan biri de eşkıyalık olaylarıydı. Bununla ilgili olarak defterlerde pek çok kayıt bulunmaktadır. Eşkîya kelimesi “şekavet” kelimesinden türemiştir. Şekavet kelimesi Arapça ’da fena, haydut ve yolkesen manasına gelmekte olan “şaki” kelimesinin çoğuludur. Eşkîya kelimesi aynı zamanda, çok kötü zümre anlamı da taşımaktadır.³⁵ Eşkîyalık meseleleri her zaman Osmanlı Devleti için önem teşkil eden bir meseleydi. Toplumsal huzurun sağlanması noktasında eşkıyanın bir an evvel hakkından gelinmesi için devlet gereken her türlü tedbiri almaya gayret ederdi.³⁶

Eşkîyalık hareketlerinin, benzer sebeplerle ortaya çıkmasının yanında coğrafi şartların da bunun üzerinde epey etkili olduğu bilinmektedir.³⁷ Denize kıyısı olan kazalarda eşkıyalık hareketleri su üzerinde de sürmüştür. Örneğin; İstanbul’da ikamet eden ve aslen Hemşin Kazasına tabi olan Mevlâna İsmail, kardeşi Nasuh Ünye’ye giderken Karagöz Ali oğulları Osman, Mustafa, Hokudoğlu Ali ve Fenaris Nâhiyesi’nden Sağıroğlu İsmail adlı eşkıyalar tarafından öldürölüp mallarının gasp edildiğini ifade ederek şikâyetle bulunmuştur.³⁸

Eşkîyalar sadece karada değil aynı zamanda deniz üzerinde de faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ünye Kazası’nda limanda bulunan Mehmed Reis’e ait gemi, Kesap Kazası’ndan Hüseyin adlı eşkıya tarafından basılmıştır.³⁹ Yine aynı konuya örnek olarak Hemşin Kazası’ndan tüccar Köseoğlu Abdullah sefinesi ile İstanbul’dan gelirken

³³ Sabık Trabzon Valisi Hazine-dar-zade Süleyman Paşa’nın vefatından sonra mirice zabtolunan muhallefatını gösterir defter için bkz. BOA, *D..BŞM.MHF.d.*, 13284, 19 Zilhicce 1233. Bkz. Yunus Özger, “Trabzon Valisi Hazinedâr-zâde Süleyman Paşa’nın Muhallefatı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 1, S. 2, 2007, s. 93-122.

³⁴ BOA, *A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.46-H.K.1.*

³⁵ İbrahim Güler, “XVII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkîyalık Hareketleri”, *Osmanlı Araştırmaları XV*, C. 15, S. 5, İstanbul, 1995, s. 188.

³⁶ İbrahim Solak, Mehmet Ali Türkmenoğlu, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon’da Görülen asayiş Sorunları ve Bunlar İçin Alınan Tedbirler (XVII. Yy.’ın İkinci Yarısına Ait Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi CİÉPO 22-I*, ed. Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çolak, Trabzon, 2018, s. 616.

³⁷ Mustafa Ünver, “Osmanlı’da Eşkîyalık Meselesi ve Sözlü Tarih Işığında Bir Âlim Ailesinin İkamet Macerası”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 29, C. 1, Ankara, 2018, s. 109.

³⁸ BOA, *A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.10-H.K.3*

³⁹ BOA, *A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.208-H.K.1.*

Ünye’de Seratoğlu İbrahim ve Senbiretalioğlu Süleyman tarafından saldırıya uğramıştır.⁴⁰

1.3. Cinayet Davaları

Osmanlı kanununda bir diğer ciddi mesele cinayet suçudur. Bu suçun cezası Sultan II. Bayezid’in ve Sultan I. Süleyman’ın dönemindeki kanunnamelerde açıkça belirtilmiştir. İslam hukuku gereğince kısas cezası uygun görülmüş, ölümle sonuçlanmış yaralama suçlarında ise diyet uygulanmıştır.⁴¹ Diyet cezası, kan bedeli manasına gelmekte olup, mal ve yahut nakit para ile verilirdi. İdam cezası için, yaralama, cinayet ve yahut iş göremez duruma getirme gibi kısas imkânı olmayan durumlarda uygulanabilirdi.⁴² Trabzon Ahkâm Defterleri’nde Ünye kazasıyla ilgili cinayet davasına dair bir örnek vardır. Bu hükümde, Kızılcalı adlı karyeden Seyid, Ahmed ve Ahmed adlı kişiler Meryem ve kardeşleri Mehmed Gökçeoğlu İbrahim ve Ömer’in haksız yere katledilmişler, bu konuda maktullerin kardeşleri tarafından katiller hakkında mahkemeye şikâyetle bulunulmuştur.⁴³

1.4. Gasp Davaları

Esasen sözlük anlamı olarak “bir şeyi zorla almak veya üstün gelmek” manasında kullanılan “gasp”⁴⁴ ile ilgili olarak defterlerde Ünye kazasına ait pek çok hüküm bulunmaktadır. Bunlar daha çok toprak ve mal gaspları olarak görünmektedir. Örneğin Ünye kazasında cami mütevellisi İshak Reis’in Yanık adlı gayrimüslimin kendisine miras yoluyla geçen malları fuzuli zaptını şikayeti vardır.⁴⁵ Bir başka örnek ise Ünye sakinlerinden Ali’nin topraklarına Derviş adlı bir kişi tarafından el konulduğunu şikayetidir.⁴⁶ Yine Ünye Kazası sakinlerinden Mehmed ve Firaz adlı kişiler ziraat yaptıkları topraklarını zapt ettikleri gerekçesiyle aynı kazadan Süleyman ve Halil adlı kişileri şikâyet etmiştir.⁴⁷ Toprak zaptı meselesi üzerine; Mehmed adlı bir kişi kendisine tapulu olduğunu belirttiği arsa, bağ ve bahçelerinin aynı köyden Hasan Bey denilen kişi tarafından haksız yere zapt edildiğini şikayeti verilebilir.⁴⁸ Aynı konuda Cökeri adlı

⁴⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.176-H.K.1.

⁴¹ Özlem Poyraz, Merve Öner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 73, Kütahya, 2022, s. 115.

⁴² Eyyüb Şimşek, “Şer’iye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon’da Yaralama ve Cinayet Vakaları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 15, Trabzon, 2013, s. 15.

⁴³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.153-H.K.3.

⁴⁴ Mehmet Akif Aydın, “Gasp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul, 1996, s. 387.

⁴⁵ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.238-H.K.4.

⁴⁶ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.239-H.K.2.

⁴⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.361-H.K.3.

⁴⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.17-H.K.1.

köyden Mehmed adlı bir kişi ziraat yaptığı ve vergilerini ödediği iki kıta tapulu toprağını aynı karyeden Osman Bey ve Ebubekir adlı kişilerin Hicrî 1230 (M. 1815) yılından beri alıkoyduklarını ifade etmiştir.⁴⁹

Defter kayıtlarında da görüldüğü üzere Ünye’den Hasan ve Hatice adlı kişiler, Mustafa ve Hasan adlı kişilerin mallarını gasp ettikleri şikâyetiyle mahkemeye başvurmuşlardır. Mustafa ve Hasan ise bu toprakların babalarından kaldığını iddia ederek itiraz etmişler, davalarında haklı olduklarını belirtmişlerdir.⁵⁰ Bir başka belgede kendisine miras olarak intikal eden yerin haksız yere başka kişiler tarafından esas kendilerine mirasen kaldığını iddia edenler tarafından zapt edildiğini söyleyen bir başka kişi daha hakkını aramak üzere mahkemeye başvurmuştu. Derviş Mehmed adlı bu kişi bir kıta mülke aynı kazadan bazı kişilerin müdahale ettiklerini dile getirmişti. Mahkeme Derviş’i haklı görmüş yerlerinin kendisine verilmesine karar verilmiştir.⁵¹

Bahsedilen konuda Hokorok adlı köyden Hüseyin ve Mehmed ibni Mustafa adlı kişiler İmamoğlu İsmail ve kardeşi Monla Mehmed adlı kişilerden kendi babalarına ait olduğu yerleri zapt ettikleri gerekçesiyle şikayetçi olmuştur.⁵² Varis iddiası üzerine gasp edilen yerler meselesine bir örnek de aynı kaza sakinlerinden Mehmed Kapudan adlı bir kişinin babasından kalan ziraat yapıp vergisini verdiği tarlaları aynı kazadan Uzun Ömer oğlu Ali’nin haksız yere zapt ettiği şikâyetiyle ilgilidir.⁵³

Defter kayıtlarına göre zirai tarla, bağ, bahçelerin yanı sıra mülklerin de gasp edildiği şikayetleri sıklıkla gündeme gelmiştir. Bunlardan biri de Hacı Yemiş ve Hüseyin bir mahzen, üç han odası ve bir parça bahçelerine aynı kazadan bazı kişilerin *bu mallar ve yerler bizimdir* diyerek zapt etmeleridir.⁵⁴ Özellikle XVIII. yüzyılda yükselen ayanlık da gasp olaylarında yerini almıştır. Ayan olduklarını iddia eden kişilerce yapılan eylemler defterlere yansımıştır. İbrahim ve Seyyid Mehmed adlı reisler Hicrî 1221 (M. 1806) senesinde gemilerine bulunan mallarından 1500 kuruş kadarını ayanlık iddiasında olan Ömer adlı kişinin haksız yere gasp ettiğini şikâyet etmiştir.⁵⁵ Müftizade İdris adlı kapitan da mallarına el konulmasından şikayetçiydi. Önce Müftizade İdris kendisi gaspa uğradığını iddia etmişti. Sonraki hükümlerde Nabuta adlı gayrimüslimin gemisine Müftizade İdris ve kardeşi Mümin Nabuta’nın bize 1140 kuruş borç alacağımız vardır diye zabt etmek istemişlerdi. Nabuta ise bu durumu şikâyet etmiştir.⁵⁶

Kayıtlarda görüldüğü üzere gayrimüslimlerin de şer’i mahkemelere başvurdukları bilinmektedir. Orta Mahalle’de oturan *Yani* adlı gayrimüslimin bir gemisi olduğu, ancak aynı mahalleden başka bir gayrimüslimin eşi olan, *Mariye* adlı kadın geminin eşine ait

⁴⁹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.33-H.K.2.

⁵⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.25-H.K.3.

⁵¹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.78-H.K.1.

⁵² BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.9-H.K.3.

⁵³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.61-H.K.2.

⁵⁴ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.75-H.K.4.

⁵⁵ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.109-H.K.4.

⁵⁶ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.125-H.K.2; BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.135-H.K.2.

olduğunu iddia ederek zabt etmiştir. Yani ise bu durumu kabul etmeyerek şikâyetle bulunmuştur.⁵⁷ Gasp tehdidine yönelik şikayetler de hükümlerde yerini almaktadır. Örneğin Cevizderesi kasabası sakinlerinden Elhac Hasan'ın oğlu Mustafa Alemdar adlı kişi İbrahim Bey adlı kişiyi kendisini mallarına el koyacağına dair tehdit ettiğine binaen şikâyet etmiştir.⁵⁸

2. ÜNYE KAZASININ SOSYAL HAYATINA DAİR BAZI BİLGİLER

Asayiş hareketlerinden sonra hayatın ana unsurlarından aile, evlilik, boşanma, kişisel münasebetler ve miras konularıyla ilgili olan hükümler de sıklıkla Ahkâm Defterlerinde yer almaktadır. Ünye özelinde de bu defterler odağında tespit edilen kayıtlar yer almaktadır. Bölge idarecileri arasındaki ilişkiler, miras konuları, tapu ve vergilerle ilgili kayıtlar yine bu defterlerde yer almaktadır. Örneğin Ünye kadısına ve muhassılına gönderilen Hasaklı Hüseyin adlı kişinin mutasarrıfın oğlu olmadan ölmesiyle toprakların tasarrufunu almak istemesiyle yaptığı şikâyet bir nevi miras davası niteliğindedir.⁵⁹ Ünye kadısına gönderilen Ayşe adlı bir kadının Deli İsmail adlı bir kişiyi topraklarında hak iddia ettiğine dair şikayeti örnek verilebilir.⁶⁰ Yine Ünye kazasından Salih adlı kişinin Hüseyin ve kardeşi Ahmed adlı kişileri mallarında hak iddia ettiği gerekçesiyle şikayeti aynı kategoride sıralanabilir.⁶¹

Ahkâm defterlerinde sadece anlaşmazlıklar, kişilerin problemleri değil doğal olaylardan kaynaklanan bazı durumlarda yer alır. Örneğin Gümrük emini Mehmed bir sefinin Ünye sahilinde fırtına dolayısıyla kaldığını dilekçe ile belirtmiştir.⁶² Ticaret üzerine konularda yine bu defterlerde görülmektedir. Örneğin; İsak Yazıcı adlı gayrimüslim, Acı Konstantin adlı gayrimüslimin gemisinin battığını ama yine de mallarını sekiz yüz kuruşa sattığını yönünde şikâyetle bulunmuştur. İsak, fetva almış ve bu satışın caiz olmadığını dile getirmiştir.⁶³

2.1. Miras Davaları

Miras kelimesi, birinden diğerine geçmiş olan manasındaki “ırs” sözcüğü ile aynı manadadır. Konu özelinde ise vefat eden kişinin mal, para gibi varlığının durumunu ve kime veya nereye aktarılacağını düzenleyen kurallar bütününe verilen genel isimdir.⁶⁴ İslami geleneğe göre oluşturulan Osmanlı Devleti kanunları miras konuda da aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Miras konusunda şer'îye ve tereke defterleri ilgili bilgiler vermektedir.⁶⁵ Ahkam defterlerinde de aynı konular konu işlenmektedir. Miras davasıyla ilgili olan bir hükümde, Ünye kazasından adını vermek istemeyen bir kişi

⁵⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.13-H.K.2.

⁵⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.237-H.K.2.

⁵⁹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.147-H.K.2.

⁶⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.152-H.K.2.

⁶¹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.248-H.K.4.

⁶² BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.209-H.K.1.

⁶³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.89-H.K.1.

⁶⁴ Hamza Aktan, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara, 2020, s. 143.

⁶⁵ Adem Çakır, “Osmanlı Devleti’nde İslam Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşımları Üzerine Bir Çalışma”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, C. 1, s. 116.

arazi anlaşmazlığı yüzünden amcalarını şikâyet etmiştir. Bu kişi bahsi geçen arazilerin kendisine miras yoluyla geçtiğini iddia etmiştir.⁶⁶ Yine Ünye’de yaşayan Mehmed de babasından kalan mallara kardeşinin sahip çıktığını belirterek şikâyetinde bulunmuştur.⁶⁷ Yine Ünye’den Akçay Deresi köyünden Hüseyin, babası Hasan’ın Hicrî 1205 (M. 1790) senesinde öldükten sonra malların ve arsaların kendine kaldığını fakat bu mallarla amcası Abdullah’ın hiç alakası yok iken hak iddia ettiğini dile getirerek mahkemeye başvurmuştur.⁶⁸ Miras davalarına güzel bir örnek olarak; Mustafa adlı bir kişinin Ünye Kazası mahallelerinden Çömlekçi Mahallesi sakinlerinden olan babası Süleyman vefat etmiştir. Babasından kalan bir adet mülkü kardeşi Osman ile ortak olarak tasarruf etmişlerdir. Bu esnada Mustafa’nın da vefat etmiş olmasıyla söz konusu mülkün hissesi oğulları İsmail ve Hasan’a intikal etmiştir. Ancak İsmail ve Hasan henüz çocuk yaşta olduklarından amcaları Osman bunların hisselerini kanuna aykırı bir şekilde zapt etmiştir. İsmail ve Hasan büyüyüp de amcaları Osman’ı dava etmek üzereyken Osman vefat etmiştir. Bahsedilen mülkten hissesi irsen Osman’ın kızı Hanife’ye intikal etmiştir. İsmail ve Hasan kendi hisselerine düşen kısmı Hanife’den talep etmiş ancak Hanife *bu yer babamındı* diyerek vermekte zorluk çıkarmıştır. İsmail ve Hasan bu durumu dilekçe ile ifade etmişler ve hisselerinin Hanife’den alınıp kendilerine verilmesini istemişlerdir.⁶⁹

Defter kayıtlarında kadınlar arası miras davaları da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; Hasibe adlı bir hanım erkek kardeşi Falaoglu Mehmed’in Hicrî 1212 (M.1797-1798) senesinde Cezayir’de öldüğünü mallarının ve topraklarının kız kardeşi Emine’ye intikal ettiğini kendisine düşen yerleri ise kardeşinin zapt ettiğini iddia etmiştir.⁷⁰ Başka bir hükümde ise, Kondaroğlu Ömer’in ölümünden sonra malları eşi Hatice’ye geçmiş, fakat Ömer’in kız kardeşi olan Hatice ise miras kalan bu mallara haksız yere el koymuştu.⁷¹ Yine bir kadının şikâyetine örnek olarak Vahide adlı bir kadın babası öldükten sonra kardeşi Mehmed’in ona kalan yerler, eşyalar ve parayı zapt ettiğini öne sürmüştür.⁷² Gayrimüslimler de zaman zaman haklarını aramak üzere Osmanlı mahkemelerine başvurmuşlardır. Örneğin Karık adlı Hristiyan bir kadının eşi öldükten sonra mallarının kendisine intikal etmesi gerekirken müsaade edilmediğini iddia ettiği dava buna örnek olarak verilebilir.⁷³

2.2. Nikah Meseleleri

Çağlardan beri insanlar aile kurmak konusunda özel bir çaba içerisinde olmuşlardır. Zaman boyunca böyle süregelmış olan evlilik meselesi, bir erkek ile bir kadının bera-

⁶⁶ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.194-H.K.1.

⁶⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.26-H.K.3.

⁶⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.22-H.K.3.

⁶⁹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.12-H.K.3.

⁷⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.72-H.K.3.

⁷¹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.34-H.K.2.

⁷² BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0003, S.181-H.K.2.

⁷³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.245-H.K.2.

berliğini resmi bir noktaya taşıyan bir akit ve yahut bir sözleşme ile mümkün olmuştur. Bu sözleşmeye akd-i nikah denilmiştir. Neredeyse her dinde, inançta ve millette evlilikten beklenti ve sonuçları ayrı da olsa bir nikah akdi mevcudiyetini korumuştur.⁷⁴ Osmanlı Devleti'nde de evlilik ve nikah meselesi önemli bir yer kaplamaktaydı. Müslüman kesimde İslami inancın getirdiği gereklilikler çerçevesinde nikah akdi yapılmaktaydı. Kadıların veya imamların kıydığı nikah ritüelinde şahitler huzurunda, gelinin ve damadın evlenmek istediklerini beyan etmeleri gerekmektedir.⁷⁵

Evlilik için esas önemli zorunluluk mehir konusundaydı. Mehir, evlilik boyunca kadının maddi olarak güvenceye olması için damat tarafından geline verilen nakit ya da taşınmaz mülke verilen isimdir. Bu da diğer nikah ritüelleri gibi dini bir uygulamadır. Sadece İslam'da değil diğer dinlerde de karşılığı bulunmaktadır.⁷⁶

Defter kayıtlarında evlilik akdinden sonra boşanma konusu da hükümlerde bağlıydı. Konu ile alakalı olarak Ünye kadısına gönderilen bir kararda Seyyid Ali adlı bir kişinin kızının nikah üstüne nikah yaptığını şikâyet ettiği dava örnek verilebilir.⁷⁷ Ayrıca Ordu'nun Akyazı mahallesinde Monla Mustafa adlı kişinin eşinin evde bulunan camışları alıp başka birine kaçması ile alakalı bir karar da bulunmaktadır. Mustafa eşinin alıp kaçtığı büyükbaşları geri istemiştir.⁷⁸ Bu durum maddi çıkarlar ile bakıldığında oldukça olağan görülmektedir. Kişi geçim kaynağı olan hayvanlarını geri almak istemiştir.

2.3. Vergi Davaları

Osmanlı Devleti'nde yapılacak hizmetlerin veya harcamaların en büyük mali kaynaklarından olan vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanması mühimdi. Reyanın devlet ile ilişkisinde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkan vergi yükümlülüğü, yönetici sınıfın muafiyetine karşın reyanın vergi mükellefiyetini tanımlıyordu.⁷⁹ Osmanlı vergi sistemi içerisinde en mühim vergi kalemlerinden biri çift resmi idi. Üretim tabanlı vergilerden ise öşür ve ağnam vergisi yer almaktadır. Öşür vergisi hasat zamanında doğrudan tımarı sipahiye denirdi. Ağnam vergisi ise küçükbaş hayvanların yavrulamasından sonra nisan ya da mayıs ayında tahsil edilirdi. Diğer vergi türleri arasında *bad-ı*

⁷⁴ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 2006, s. 42

⁷⁵ Sezen Kama, "Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-İ Osmaniye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 1, İstanbul, 2013, s. 695.

⁷⁶ Merve Karaçay Türkal, "Trabzon Şer'iyye Sicillerindeki Nikah Kayıtları (1750-1755)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 48, Ankara, 2020, s. 151.

⁷⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0001, S.81-H.K.2.

⁷⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.18-H.K.4.

⁷⁹ Yasemin Zahide Erol, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti'nde Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak Tahsildarlık Uygulaması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 39, S. 68, Ankara, 2020, s. 358.

*beva*⁸⁰, *arusiye*⁸¹, kürek⁸², *asiyap*⁸³ ve zemin adı altında toplanan vergiler de bulunmaktaydı. Yine yerel olarak yetişen tarımsal ürünlere göre alınan farklı adlarda vergiler sistemin bir parçası olarak bilinmektedir.⁸⁴

Osmanlı Devleti’nin vatandaşı olarak Gayrimüslimler hem şer’î hem de örfî vergiler kapsamında vergilerini ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Zimmet anlaşması uyarınca Müslümanlardan alınan vergilerin yanı sıra özellikle haraç ve cizye gibi bazı özel vergileri ödemeyi kabul etmişlerdi. Aynı zamanda Müslümanlardan alınan bazı vergiler yine kendilerinden de talep edilebiliyordu.⁸⁵ Gayrimüslim reaya Müslümanlardan alınan çift resmi ile eş değer olan ispence adındaki vergiyi öderken, askerlik yapmaktan muaf olmaları sebebiyle cizye adlı bir vergi daha ödemekteydiler.⁸⁶

Bazı durumlarda vergilerde yapılan karışıklıklar hükümlere konu olmaktaydı. Örneğin Bayramlı Kadısı’na gönderilen bir hükümde Sulehadan cam-i şerif kayyumu Halil’in avarız ve imdadiye vergisini ödediği halde kendisinden tekrar vergi talep edildiği iddiasıyla şikayette bulunmuştur.⁸⁷ Tımar vergilerine müdahale olarak, Çakır kendircilerinden Esseyid Abdullah’ın, Ünye nahiyesinde bulunan mezraların gelirine bazı kişilerin müdahalede bulunması örnek verilebilir. Bu müdahalelerin bertaraf edilmesi için Esseyid Abdullah emr-i şerif talebinde bulunmuştur. Defter emininin arzı gereğince hareket edilmesi hususunda emir verilmiştir.⁸⁸

Haksız yere alınan vergilerde yine hükümlerde yerini almıştır. Beydinli adlı köyden hatip İbrahim bin Mehmed kendisinin vergilerini ödediğini, ancak zabıt ve ehli örften kişilerin haksız yere vergi talebinde bulunduğunu şikâyet etmiştir.⁸⁹ Vergi ile alakalı hükümlerin bir başka yönü vergisi dahilinde olan mülkü zapt ettirmemek adına yapılan şikayetlerdir. Örneğin; Cökeri adlı köy sakinlerinden Mehmed adlı kişi defterlerde kendine kayıtlı bir değirmenin tamir edilmesi gerektiğini ancak başka

⁸⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.13-H.K.1.

⁸¹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S. 23-H.K.1.

⁸² BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.7-H.K.2.

⁸³ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.82-H.K.3.

⁸⁴ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.82-H.K.3 “hinta ve şa’ir ve ‘öşr-i kendir ve ‘öşr-i bostana”.

⁸⁵ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukukî Statüsü” *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*, ed. Nejla Günay, Nobel Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 92.

⁸⁶ Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Örfî Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfî Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, İstanbul, 1986, s.292.

⁸⁷ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0002, S.13-H.K.2.

⁸⁸ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.9-H.K.4.

⁸⁹ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.19-H.K.4.

kişilerin tamir masraflarını üstlenip değirmene mutasarrıf olmak istediklerini söyleyerek şikâyet etmiştir.⁹⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızın odağı olan XVIII. yüzyıldan Tanzimat'a kadar olan dönemde Trabzon'un sosyal yapısını ortaya koymak dönemin siyasi, ekonomik, idari gibi pek çok hususta durumunu aydınlatmak açısından önem arz etmektedir. Öyle ki yönetici-reaya ilişkileri bu konuda kilit rol oynamıştır. Bu ilişkilerin ortaya konmasında önemli kaynakların başında şer'iyye ve ahkam defterleri gelmektedir. Bu zaman süreci dahilinde özellikle Rusya ile olan münasebetler, akabinde gelişen İran münasebetleri devletin yetersiz kaldığı durumlar ve kaybedilen savaşların etkileri halka yansımıştır. Bu zorlu koşullar bölge insanını ruhsal açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ruhsal durumda zorlu coğrafyanın etkisi de yadsınamaz. Coğrafyanın engebeli, evlerin birbirinden uzak oluşu da bu asabi ruh halinin önemli etkenlerindendir. Toplum içerisinde yaşanan huzursuzlukların temelinde bunun da yattığını söylemek yanlış olmaz.

1742-1830 yılları arasında Ünye kazasının asayiş ve sosyal hayatını Trabzon Ahkâm Defterleri özelinde ele aldığımız bu çalışmada 4 adet ahkam defterinin tasnifi ve değerlendirmesinde öne çıkan unsurlar ise eşkıyalık, miras, vergi, gasp, cinayet, vakıf ve alacak-verecek ile alakalı hükümlerdir. Burada en çok hükmün gasp ve alacak-verecek meseleleri konularında olduğunu görmekteyiz. Sadece kişiler arasında olan anlaşmazlıkların yanı sıra ahali ile yönetici sınıfı arasında da anlaşmazlıkların olduğu göze çarpmaktadır. Eşkıyalık ile alakalı hükümlerde merkezi otoritenin zayıflamasının sosyal yapıya olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir.

Ünye kazasında bulunan iskele, bölgenin dağlık kesimi ve kişiler arasındaki anlaşmazlıklar eşkıyalığın başlaması ve artmasında önem arz etmiştir. İskelenin varlığı kazayı önemli bir merkez haline getirirse de görüldüğü gibi birçok sorunun da çıkmasına yol açmıştır. Cinayet davaları ise eşkıyalık ile birleşebilmiş gasp konularıyla da birlikte işlenebilmiştir. Alacak-verecek meselelerinde ise kişiler arası olan borçlanmalar bazı durumlarda karmaşaya yol açmış, reaya çözümü kadı mahkemesinde aramıştır. Sosyal hayat konusunda nikah, vergi ve miras konuları işlenmiştir. En başta miras meseleleri gelmektedir. Burada dikkat çeken husus kadınların haklarını mahkemede arama ko-

⁹⁰ BOA, A. {DVNS.AHK.TZ. d.0004, S.26-H.K.1.

nusundaki girişimleridir. Son olarak ise ele alınan nikah meselelerinde kadının babasının kızını nikah üstüne nikah yaptığını şikâyet etmesi göze çarpmıştır. Gayrimüslimlerin de hükümler içerisinde önemli bir yer tutması dikkat çekicidir.

Kaynakça

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Trabzon Ahkâm Defterleri (A. {DVNS.AHK.TZ.d), nr. 1, 2, 3 ve 4.

Hatt-ı Hümayun (HH)

Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî/Muhallefat Halifelîği Defterleri (D.BŞM.MHF.d.)

2. Kitap ve Makaleler

AKTAN, Hamza, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara, 2020, s. 143-145.

AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Hukukî Statüsü” *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*, ed. Nejla Günay, Nobel Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 51-140.

AYAN, Ergin, “Ordu Adının Manası ve Mahiyeti”, *Orta Karadeniz’de Türk İskanı Bayramı/Hacıemiroğulları Beyliği*, Ed. Sadullah Gülten- Murat Özkan- Mesut Karakulak-Kâmil Yavuz, Kültür yayınları, Ordu, 2023, s. 29-40.

AYDIN, Mehmet Akif, “Gasp” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, s. 387-392.

BAŞ, Mithat, *Ordu Yöresi Tarihi*, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu, 2012.

BEŞİRLİ, Mehmet, “Canik Sancağı’nın Tersâne-i Âmire’ye Fatsa Teli ve Ham Kendir Yükümlülüğü (1764-1812)”, *Fatsa Yöresi ve Tarihi*, C. 1, ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil, Fatsa, 2023, s. 179-196.

ÇAKIR, Âdem, “Osmanlı Devleti’nde İslâm Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşımları Üzerine Bir Çalışma”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, C. 1, s. 115-137.

ÇİÇEK, Hikmet, “Trabzon Tarihî Kaynaklarına Katkı: Trabzon Ahkâm Defterleri (1155 1329/1742-1911)”, *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Kenan İnan, Deniz Çolak, Trabzon, 2020, s. 435-454.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 2006, s. 41-60.

EKİNCİ, İlhan, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazası’nda Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2016, S. 1, s. 55-87.

ERLER, Mehmet Yavuz, “Trabzon Vilayetinde Kanun Kaçakları (1856-1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, Samsun, 1997, s. 69-98.

EROL, Yasemin Zahide, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti’nde Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak Tahsildarlık Uygulaması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 39, S. 68, Ankara, 2020, s. 357-391.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Defter”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994, s. 88-90.

GÜLER, İbrahim, “XVII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Osmanlı Araştırmaları XV*, C. 15, S. 5, İstanbul, 1995, s. 187-219.

GÜNAY, Ramazan, “Diyarbakır Ahkam Defterleri ve Muhtevaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 45, 2013, s. 290-307.

KAMA, Sezen, “Osmanlı Hukukunda Evlilik Akdi ve Söz Konusu Akdin 1869 Tarihli Tabiiyyet-İ Osmaniyye Kanunnamesine Göre Osmanlı Tabiiyyetine Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 1, İstanbul, 2013, s. 673-708.

KARA, Burcu, *XIX. Yüzyılda Ünye Kazasında Göçler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2021.

KAZICI, Ziya, “Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İstanbul, 1986, s. 285-310.

KUNDAKÇI, Sibel Kavaklı, “Osmanlı Mahkemesi: Trabzon Örneğinde (1557-1558)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 27, Güz 2019, s. 43-72.

ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı’nda Nüfus (1455-1643)”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 1991, s. 173-205.

POYRAZ, Özlem- Merve Öner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 73, Kütahya, 2022, s. 114-129.

PUL, Ayşe, *Celâli Kaçgunu Celâliler ve Kuyucu Murad Paşa*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

PUL, Ayşe -Merve Karakulak, “Tersâne-i Âmire İçin Fatsa Teli ve Kendir Temininde Yaşanan Problemlere Dair Bazı Gözlemler (1700-1750)”, *Fatsa Yöresi ve Tarihi*, C. 1,

ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil, Fatsa, 2023, s. 197-229.

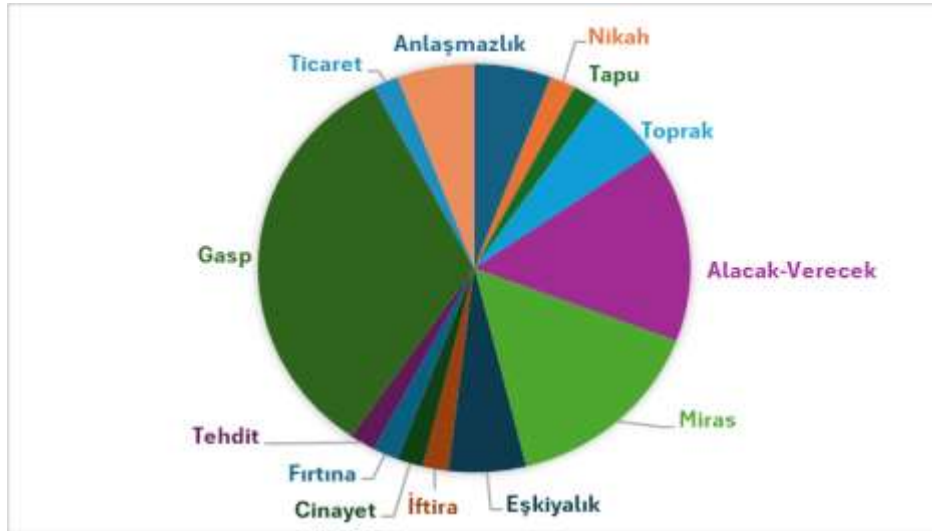
SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ahkam Defteri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 551.

SAYLAN, Kemal, *1868-1914 Döneminde Ordu Kazası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2007.

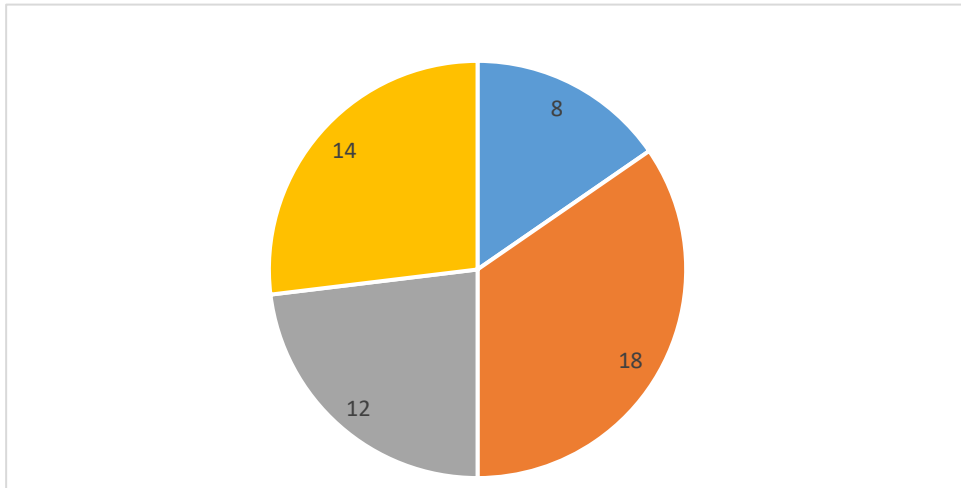
_____, “Ordu ve Giresun Yöresinde Madenler ve Maden İşletmeciliği”, *OTAM*, S. 25, Bahar 2009, s. 167-182.

SOLAK, İbrahim-TÜRKMENOĞLU, Mehmet Ali “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Görülen asayiş Sorunları ve Bunlar İçin Alınan Tedbirler (XVII. Yy.'ın İkinci Yarısına Ait Şer'îye Sicillerine Göre), *Uluslararası Osmanlı Öncesi ve*

Ekler

Grafik 2 Hüküm Konuları

Grafik 1 Şikâyetlerin Defterlere Göre Dağılımı